

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo

Том / Volume XXV (2017),
Книжка / Issue 1

Росица СТОЯНОВА, Дивна ГОЦЕВА / Rositsa STOYANOVA, Divna GOCEVA

**Професор Любомир Милетич (1863 – 1937) и
„Последните български владци в Македония“
Критични бележки и поправки към документалния сборник
„Последните български владци в Македония“. Съставител Л. Любенова.
София: Изток-Запад, 2012, 430 с.¹**

**Professor Ljubomir Miletich (1863 – 1937) and
“The Last Bulgarian Bishops in Macedonia”.
Critical Notes and Corrigenda on the Collection of Documents
“The Last Bulgarian Bishops in Macedonia”. Collected by L. Lyubenova.
Sofia: Iztok-Zapad 2012, 430 pp.**

Публикуването на извори за отминалото време е първостепенна и отговорна задача за всеки професионален историк. Още повече, когато става дума за материали, хвърлящи светлина върху съдбоносните за българското историческо развитие Балкански войни (1912 – 1913). Въпреки наличието на многобройни публикации – мемоари, документални издания, научни изследвания, популярни трудове, темата продължава да вълнува както учените-изследователи, така и широката общественост. Потвърди го и наскоро отминалата 100-годишнина от войните, отбелязана с юбилейни научни издания, конференции и други инициативи не само у нас, но и в съседните балкански държави. Сред тях се вписва и документалният сборник „Последните български владци в Македония“².

Проблематиката на сборника е сполучливо избрана и разкрива една от най-трагичните за българите страници от историята на военните 1912 – 1913 г. – антибългарските действия на съюзниците на България Сърбия и Гърция в завзетите от тях територии в Македония и разрушаването на екзархийското дело в областта. Сборникът има сравнително голям обем – 430 стр., от които 306 стр. заемат документите, а останалите съдържат предговор (7 стр.) и справочен апарат. Документите, на брой общо 48³, се съхраняват в Централния държавен архив. За да сме максимално точни, 47 са от архивен фонд 246К (Българска екзархия), оп. 3, а.е. 138 и един е от ф. 403К (Национален комитет на Съюза на македонските емигранти). По своя характер и произход това са рапорти, писма, изложения от или до митрополити, архиерейски наместници и екзархийски учители в македонските и тракийските епархии, а също и до екзарх Йосиф I или членове на Светия Синод. Става дума, следователно, за

¹ Мненията, изказани в тази рецензия, принадлежат на нейните автори и не ангажират редакционната колегия на списание „Епохи“. Редакционната колегия е готова да дава трибуна на критични материали и на техните евентуални отговори, воейки се от желанието да открие дискусия за отговорността при писането на история – както при публикуване на исторически документи и други извори, така и при тяхната интерпретация при изграждането на исторически изследвания.

² Последните български владци в Македония. Съставител Л. Любенова. Изд. „Изток-Запад“, С., 2012.

³ В раздела „Скопска българска митрополия“ под № 1 е публикувано съпроводително писмо за поместения под № 2 Рапорт на митрополията от 11 март 1913 г. Документът няма самостоятелно значение, поради което не го включваме в общия брой на материалите.

първостепенни извори и няма да е пресилено да се каже, че това са най-ярките свидетелства за ликвидирането на екзархийското дело в Македония. Изданието е част от поредицата „Забравените българи” на авторитетното издателство „Изток – Запад” и впечатлява с професионалното си изпълнение като редакторска работа и полиграфия. Името на съставителката на сборника също е добре познато, и то не само сред историческата колегия, но и в общественото пространство. Доц. Лизбет Любенова е утвърден изследовател в областта на историографията и новата българска история, вещ познавач на историята и документалното наследство на Българската православна църква. Комбинацията на всички тези фактори би трябвало да е гаранция за високото научно качество на изданието. Принудени сме обаче да констатираме с голямо съжаление, че резултатът не е такъв. В сборника са нарушени драстично много от утвърдените в науката принципи за публикуването на документални източници, допуснати са не малко грешки при археографската обработка на документите, справочният апарат не е направен според изискванията, но най-важното – потъпкана е научната етика. И доколкото етиката не е само личен проблем на учения, намираме за навременно и уместно нейното обществено обсъждане от научна гледна точка.

В този контекст изглежда необяснимо защо доц. Л. Любенова, захващайки се с темата за противобългарските действия на сръбските и гръцките власти в Македония през 1912 – 1913 г., е пренебрегнала приноса на известния български учен и общественик, дългогодишен председател на Българската академия на науките и един от създателите и председател на Македонския научен институт проф. Любомир Милетич. За огромното значение на неговите трудове за българската наука и за защитата на националната кауза тук едва ли е необходимо да се спираме подробно. За пореден път това беше напомнено наскоро, във връзка с 150-годишнината от рождението на учения и общественика⁴. Ще припомним само, че след катастрофалната за България 1913 г. Милетич сам събира и издава свидетелства за трагичната съдба на българите в Тракия и Македония [Милетич, Л. 1918; 1913; 1914]. Той участва и в работата на Карнегиевата комисия, в качеството си на представител на българското правителство, а предоставените от него свидетелства са включени в доклада на комисията [Другите балкански войни...].

През 1929 г. ученият публикува на български и на френски език сборник, озаглавен „Документи за противобългарските действия на сръбските и гръцки власти в Македония 1912 – 1913 г.” [Милетич, Л. 1929, 293 с.]. В него са включени 58 документа. Ако използваме сравнението на проф. Ив. Снегаров, изданието се явява „допълнение на анкетата на Карнегиевата комисия”. [Снегаров, И. 1938, с. 47]. Самият Милетич, разкривайки произхода на материалите, в предговора към изданието пише: „Документите са напълно автентични, писани повечето преди да избухне междусъюзнишката война или веднага след нея още под пресното впечатление на печалните факти, които се излагат в тях. Заверени преписи на голяма част от тези документи аз направо получавах от Македония същевременно, когато те са били изпращани по прямото си предназначение, а преписи от другите документи още тогава старателно си набавях, имайки пред вид бъдещата им историческа важност”. [Милетич, Л. 1929, с. III – IV].

Голяма част именно от тези изключително важни свидетелства за епохата се публикуват 83 години по-късно в нов документален сборник под заглавие „Последните български владци в Македония”, без това да е посочено по какъвто и да е начин от съставителката доц. Любенова. Ето какво показва направената от нас съпоставка на двете издания. От общо 48 документа, намерили място в „Последните български владци в Македония”, пълно съвпадение с източниците, публикувани от Л. Милетич, има при 21. За да сме пределно коректни, ще ги посочим по страници и номера, според структурата на новия документален корпус: раздел Пелагонийска митрополия – док. № 1 – 3, с. 16 – 30 са идентични съответно с док. № 30, с. 136 – 138, № 29, с. 132 – 136 и № 31, с. 138 – 146 от сборника на Милетич; раздел Велешка митрополия – док. № 3, с. 56-70, съответства на док. № 16, с. 75 – 91 при Милетич; раздел Дебърска митрополия – док. № 1 – 2, с. 102 – 116, са док. № 34, с. 153 – 162 и № 33, с. 148 – 153 от старото издание; раздел Охридска митрополия – док. № 2 – 5, с. 187 – 236 при Милетич са док. № 35, с. 166 – 168, № 36, с. 168 – 195⁵, № 38, с. 195 – 197 и № 39, с. 197 – 214; раздел Скопска

⁴ Вж. материалите, публикувани в сп. Исторически преглед, кн. 3 – 4, 2013.

⁵ Тук в изданието на Л. Милетич има печатна грешка и номерацията би трябвало да е 36, 37.

митрополия – док. № 4 – 5, с. 246 – 292 при Милетич са док. № 10 – 11, с. 21–68; Кумановско архиерейско наместничество – док. № 1 – 6, с. 294 – 306 съответстват на док. № 1 – 5, с. 1 – 10, № 8, с. 17 – 18; Тетовско архиерейско наместничество – док. № 1 – 3, с. 307 – 312 съвпадат с док. № 12 – 14, с. 68 – 75 при Милетич⁶. Тук трябва да отворим една скоба и да кажем, че док. № 2, с. 310 от материалите, класирани към Тетовското архиерейско наместничество, аотиран от доц. Любенова като „Частично запазен рапорт от Тетовския учител Гр. Иванов” съвпада с док. № 13, с. 71 – 73, но за разлика от Милетич, който е публикувал пълния текст на писмото, в съвременното издание фигурира само един абзац от края на документа.

Ето каква е равнометката за съвпадението между двата сборника, изразена в проценти по брой на документите и по брой страници. По брой на документите 44% от материалите, публикувани от Л. Любенова, съвпадат с тези, обнародвани от Л. Милетич. По общ брой страници статистиката е още по-шокираща – от общо 306 стр. текст на документите в сборника „Последните български владци в Македония”, 173 стр. се припокриват със сборника на Л. Милетич, т.е. 56%. Става дума за пълно съвпадение на материалите по съдържание, дата, адресат, а не за съвпадение на данни за събитията, както може да се заблуди читателят от увода на доц. Любенова⁷. Затова в направеното по-горе сравнение не сме включили док. № 7, с. 15 – 17 от сборника на Милетич, който като подател, адресат и дата съвпада с документа на с. 243 – 245 от рецензирания сборник, но няма пълно припокриване в съдържанието. Нека кажем отново, изданието на проф. Милетич не е цитирано никъде – нито в предговора, нито там, където са посочени искомите и библиографски данни. Това е недопустимо. На първо място, заради името на проф. Милетич, чиито трудове отдавна са се превърнали в хрестоматийни четива за няколко поколения изследователи – филолози, етнологисти, фолклористи и историци, но и заради това, че има драстично разминаване с научните стандарти. По своя гносеологичен статус документалните издания „са едновременно част от изворовата база и от историческата книжнина”. Заелите се с тяхното публикуване поставят научните проблеми още с подбора на съответните извори [Нейкова, А. 1999 (2000), с. 288]. Следователно, непосочването на предишна публикация на документи свидетелства или за неприлагане на научни методи на работа, или за историографска неосведоменост, или за неспазване на елементарна научна и човешка етика.

Вероятно поради недобра библиографска осведоменост по темата, доц. Любенова е нарушила това правило и по отношение на още едно документално издание. Става дума за излезлия неотдавна от покойния вече наш колега военен историк Момчил Йонов сборник „Жалби и съдба на българите в Македония през Балканските войни 1912 – 1913 г.” [Йонов, М. 1998]. Между това издание и сборника на доц. Любенова съвпаденията са значително по-малко – 5 на брой. Това са: Рапорт на Велички епископ Неофит⁸ от 29 декември 1912 г. (с. 52 – 55 в сб. „Последните български владци в Македония”); Съдбата на българите в концентрационния лагер на остров Трикери (с. 92 – 99); Добавки към Рапорт № 733 на Пелагонийска митрополия... (с. 112 – 116); Сведения за положението на българите в Охридска епархия ... (с. 216 – 218); Донесение на архимандрит Евлогий до ген. Хесапчиев... (с. 324 – 326) . В сборника на М. Йонов това са съответно док. № 25, с. 89 – 91; док. № 171, с. 308 – 312; док. № 206, с. 352 – 353; док. № 229, с. 396 – 397 и док. № 230, с. 397 – 403. При това последните два документа са публикувани по техните оригинали. В двете издания има и идентични по съдържание материали, но адресирани до различни институции.

С всичко казано до тук не твърдим, че веднъж публикувани, документите не трябва да влизат в други издания. Напротив. Това е напълно допустимо, още повече, когато изданията са стари и представляват библиографска рядкост. Точно такъв е случаят с документалния корпус, издирен, събран, обработен и издаден от проф. Милетич. Но всяко повторно публикуване на исторически извори за-

⁶ В последните два раздела документите в двата сборника напълно съвпадат.

⁷ В него е записано: „Редица от описания в Рапортите зверства са известни още от времето на Карнегиевата анкета, от събирателската дейност на проф. Л. Милетич, от консулските и дипломатическите донесения. Те обаче акцентират главно върху съдбата на бежанците и гражданската история. Събраните тук Рапорти дават друга гледна точка – съдбата на екзархийското ведомство, ликвидирането на българската културна и религиозна идентичност в Македония и Тракия по време на Балканските войни, прогонването на владците от техните епархии, психическият и физическият тормоз над беззащитното православно население”. Вж. Любенова, Л. (съст.), 2012, с. 8.

⁸ Тук и по-долу спестяваме пълната аотация на документите.

дължително трябва да се прави при спазване на научните принципи, пък и на изискванията от етичен характер. Обнародваният документ е извор, върху който ще градят своите интерпретации настоящи и бъдещи изследователи, което определя публикацията на архивни документи като изключително отговорна работа, изискваща добро познаване на архивния фонд, на библиографията като цяло и коректност към историографските натрупвания. В конкретния случай документите притежават потенциала да оказват силно въздействие и върху широка читателска аудитория. Напомняме тези азбучни истини с голяма доза огорчение, че един утвърден изследовател е заобиколил правилата и е подвел не само издателството, но и читателите, в т.ч. и научната колегия. Още повече, че документалният сборник на Л. Милетич е познат за изследователите и е използван и цитиран нееднократно в научната литература.

Некоректността на съставителката се е проявила и по отношение на произхода на материалите. В предговора тя се опитва да внуши, че документите са „разпилени в различни фондове” и се наложило тяхното „преоткриване и систематизиция” [Любенова, Л. (съст.), 2012, с. 8]. Несъстоятелността на подобно твърдение е видна дори само от беглия поглед върху исковите данни, посочени под всеки документ – те ясно показват, че 47 от общо 48-те материала са взети от една единствена архивна единица на фонда на Българската екзархия. Това е направено дори в случаите, когато в същия архивен фонд, но в други архивни единици се намират оригиналите на някои от документите⁹. Ще посочим и примери: оригиналът на документа, публикувани на с. 72 – 76, се намира в а.е. 119, л. 11 – 13 от оп. 3; този от с. 216 – 218 е в а.е. 83, л. 1 – 2 от оп. 4. Особено любопитно е положението с материала, анотиран като „Нечувани сръбски издевателства над българското население в Ресен и Крушево, София, 18 септември 1913 г.” [Любенова, Л. (съст.), 2012, с. 219 – 236]. Както не става ясно от заглавието, това са две изложения – едното от ресенския училищен инспектор Климент Хаджов, а другото от крушовския учител Михаил Станоев до Охридския митрополит Борис, препратени от него в общ Рапорт до Екзарха. Съставителката на сборника отбелязва, че оригиналният доклад на М. Станоев се съхранява в ръкопис в НИМ под № 41588 и изказва благодарност за предоставената ѝ възможност да го ползва [Любенова, Л. (съст.), 2012, с. 236]. Въпреки това го публикувала по преписа. Вероятно поради неосведоменост Любенова не посочва, че оригиналният доклад на К. Хаджов, включен в изложението на митрополит Борис, се намира в а.е. 151 от оп. 3. За сведение, документът, датиран на 3 септември 1913 г., е запазен в ръкопис и е с обем от 9 листа.

Твърде много въпроси възникват и по отношение на структурата на сборника и особено на археографската обработка на документите.

По наша преценка възприетата от съставителката структура на изданието не е най-удачната и прави неговото ползване и цитиране доста трудно. Малкото на брой документи (48) са разделени в 13 раздела, последният от които „Други донесения” дори не фигурира в съдържанието. Всеки дял следва собствена вътрешна хронология и номерация, което означава, че индексите на документите вървят, с малки изключения, от № 1 до № 4. Тъй като в съдържанието на сборника са посочени само разделите, без да е поместен абсолютно задължителният за подобен тип издания списък на документите, те се ползват трудно. Изискват се усилия, за да може ползвателят, било то историк-изследовател или просто читател, да се ориентира дори за нещата, които би трябвало да са видни от пръв поглед – коя е началната и коя крайната дата на изданието, т. е. кой е първият по хронология документ и кой последният, какъв е общият им брой. Възражение поражда и възприетият азбучен принцип, по който са подредени епархиите, към които материалите са съотнесени. Така Одринска епархия се връзва между епархиите в Македония, в случая Костурска и Охридска. Смятаме, че по-удачно би било, ако вместо по азбучен ред, разделите и съответно документите бяха класирани например според това, в кои епархии се установяват сръбски и къде гръцки власти. Това, впрочем, е принципът на подредба, възприет в сборника на Л. Милетич.

Нарушено е и археографското единство – като принципна постановка, още повече като изпълнение. В много случаи направените от съставителката анотации не съдържат архивна информация – номер

⁹ Според последните методически указания, възприети от ДА „Архиви”, при избора на текст за публикуване се вземат предвид всички издирени редакции и варианти на документа; дават се сведения за наличието на такива варианти; служебни документи се издават по окончателния (утвърден) текст – оригинал, а при липса на оригинал – по копия или преписи, което се посочва в легендата и при необходимост се обосновава в археографската част на предговора или в текстуална бележка. Вж. ДА „Архиви”. Методически кодекс..., pass.

на рапортите, писмата, донесенията, от кого и до кого са адресирани и пр. Направени публицистично и без архивистични данни, някои от тях омаловажават и самите документи. Ето няколко примера. Документът на с. 72 – 76 е аотиран като „Терор над българското население във Воденско от страна на младотурците и гърците”. Всъщност, това е „Рапорт № 445 от 25 април 1913 г. от управляващия Воденска епархия протоерей Тома Николов до екзарх Йосиф I”. Или документът на с. 117 – 121 с аотирано заглавие „Сведения за действията на епископ Варнава срещу българщината в Кичево и околните манастири” е „Рапорт № 284 от 30 май 1913 г. на Дебърския митрополит Козма до екзарх Йосиф I”. За документа на с. 216 – 218 заглавието е „Сведения за положението на българите в Охридска епархия след прогонването на митрополит Борис”. Това е всъщност „Допълнение към Рапорта на митрополит Борис до Екзарх Йосиф I от 16 септември 1913 г. със сведения от учителя иконом Я. Мустрев”. За сравнение, в сборника на Милетич документът е аотиран като „Доклад от охридския митрополит Борис до Негово блаженство Екзарха, в който съобщава добити сведения от Я. Мустрев за поведението на сръбските власти след изгонването на митрополита от Охрид. Охридски Борис. София, 16 септември 1913 г.” [Милетич, Л. 1929, с. 195, 197]

Не липсват и погрешени аотации. Пример за това са трите документа, отнесени към раздела за Тетовското архиерейско наместничество (с. 307 – 312). Доц. Любенова ги е отделила в подраздел на Скопската митрополия, митрополията-майка, и това в сборника е направено само в още един случай – за Кумановското архиерейско наместничество, също спадащо към Скопската митрополия. Вероятно подобна подредба се е възприела, за да се уеднакви в известна степен броят на документите за всеки раздел. В конкретния случай, за Тетовското архиерейско наместничество, това не е било удачно. Преди всичко, и трите документа нито са **от самото наместничество**, нито са адресирани **до него**. Това са три писма от тетовския учител Григор Иванов до Скопския митрополит Неофит от 1, 2 и 9 юни 1913 г. Ето каква трансформация претърпяват документите в аотациите на доц. Любенова – „Сръбски жестокости над българското население в Тетово и околната. Тетово, 1 юни 1913 г.”, „Частично запазен рапорт от тетовския учител Гр. Иванов. Тетово, 2 юни 1913 г.”¹⁰ и „Сръбски произволи над свещениците и населението в гр. Тетово. Тетово, 9 юни 1913 г.”. Ако отново сравним със сборника на Милетич, ще видим, че тук те са аотирани като „Писма от учителя Гр. Иванов в Тетово до скопския митрополит Неофит” и са датирани на 1, 2 и 9 юни 1913 г. [Милетич, Л. 1929, с. 68, 71]

Най-фрапантните грешки обаче са допуснати при класирането на документите по епархии. В предговора си на с. 12 доц. Любенова обяснява, че документите са класирани не в зависимост от това, към коя епархия се числи селището, за което се отнасят сведенията, а според, това кой дава сведенията, и дава пример, че сведения от Пелагонийския митрополит за Дебърска епархия се отнасят към Пелагонийска епархия. Сборникът обаче е пълен с примери, при които този принцип на подреждане не е спазен. Отбелязваме факта не толкова защото съставителката е нарушила собствените си възприети и уговорени правила, но преди всичко, защото на места се е получила една грешна картина за диоцеза на митрополията в Македония. Ето примерите: документът на с. 112 – 116, аотиран като „Добавки към Рапорт № 733 на Пелагонийска митрополия, отнасящи се за положението на българите в Дебърско. Б.м. (след 18 април 1913 г.)”, който би следвало да е в раздела за Пелагонийска митрополия, е класиран при Дебърска митрополия. Но парадоксът е, че всъщност, въпреки че върви против собствената си правила, съставителката е отнесла правилно документа именно към Дебърска митрополия. Просто аотацията отново е подвеждаща. За сравнение, при Милетич документът е публикуван като „Сведения чрез Битолската българска митрополия от Илия Ефремов за сръбски произволи в Реканска кааза (Дебърско)” [Милетич, Л. 1929, с. 148].

Друг пример, също показателен както за грешна аотация, така и за неправилно класифициране на документа по епархия: на с. 314-320, според аотацията на съставителката, е публикуван „Доклад до Велешкия митрополит Мелетий относно поведението на гърци и сърби към българите в Солун и останалите селища в епархията. Солун, 23 декември 1912 г.” Документът е отнесен към Солунска епархия при положение, че е адресиран до Велешкия митрополит, донесението е направено от Гевгелийския архиерейски наместник (наместничеството е в диоцеза на Воденска епархия) иконом Константин Саев, а съдържа сведения за Велес, Дебър, Гостивар, Тетовско, Скопие и накрая впечатления

¹⁰ Именно този документ Милетич публикува изцяло. Вж. Милетич, Л. 1929, с. 68 – 71.

от Солун, където на 23 дек. 1912 г. той пише писмото. Учудващо е също, че в сборника иконом Саев е посочен като управляващ Солунската митрополия [**Любенова, Л. (съст.)**, 2012, с. 313], какъвто по това време е архимандрит Евлогий. Още един пример — към Солунската митрополия е отнесен и „Списък на арестуваните българи от гръцките власти, съставен от хрупшикия архиерийски наместник свещеник Атанас Шишков” (с. 321 — 323), въпреки че Хрупшикото наместничество е към Костурската митрополия и данните за арестуваните се отнасят до жители на селища в Костурско и Леринско.

По характеристиката на документите, по това, дали са копия, или оригинали, съставителката само в отделни случаи посочва, че съответният материал е „препис”. В края на повечето документи, при архивните данни, е записано дали текстът е машинописен или ръкописен. Впечатлението, с което неминуемо остава неинформираният читател, е, че всички материали, които не са сигнирани като преписи, по презумпция са оригинали. Но това съвсем не е така. Документите, в преобладаващата си част, са копия на рапорти, писма, изложения, без това по никакъв начин да намалява тяхната достоверност или значимост като исторически извори.

И накрая ще кажем нещо и за справочния апарат. В изработването на т.нар. показалци — именен и географски, в списъка на църквите и манастирите са вложени много усилия и направените справки за селищата и личностите са впечатляващи и полезни. Вероятно идеята е била показалците да компенсират липсата на обяснителни бележки към текста на документите. Но без данни за страниците в сборника, на които тези топоними и лични имена се споменават, или поне без препратки на съответните места в текста, справочният апарат увисва.

В заключение бихме искали да отбележим, че етичният подход към научното наследство е едно от първите и задължителни изисквания към изследванията и публикациите с историческа тематика. Нихилизмът на документалния сборник „Последните български владци в Македония” към името на проф. Милетич едва ли би засенчил неговите всепризнати приноси и научното му дело. Във всички случаи обаче демонстрираната в сборника липса на етика компрометира съвременните добри практики при обнародването на исторически извори за българската история.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Другите балкански войни... – Другите балкански войни. Изследване на Фондация “Карнеги” от 1913 година в историческа перспектива с нов увод и размисъл върху съвременния конфликт на Дж. Ф. Кенан. С., 1995, 408 стр.

ДА „Архиви”. Методически кодекс... – ДА „Архиви”, Методически кодекс, свитък V, II.6 < http://www.archives.government.bg/methodological_code/modul_5.html, посетено на 11.04.2016 г. >

Йонов, М. 1998 – Момчил Йонов. Жалби и съдба на българите в Македония през Балканските войни 1912 – 1913 г., София, 1998, 471 с.

Любенова, Л. (съст.), 2012 – Последните български владци в Македония. Съставител Л. Любенова. Изд. „Изток-Запад”, София, 2012

Милетич, Л. 1913 – Любомир Милетич. Гръцките жестокости в Македония през гръцко-българската война. София, 1913, 179 с.

Милетич, Л. 1914 – Любомир Милетич. Историята на “Гюмурджинската автономия”. София, 1914, 37 с.

Милетич, Л. 1918 – Любомир Милетич. Разорението на тракийските българи през 1913 година. София, 1918, 344 с.

Милетич, Л. 1929 – Документи за противобългарските действия на сръбските и гръцки власти в Македония 1912 – 1913 г. Съобщава Л. Милетич. София, 1929, 293 с.

Нейкова, А. 1999 (2000) – А. Нейкова. Идеи и програми за издирване и публикуване на писмени извори за българската история, ГСУ, ИФ, Т. 84 – 85. София, 1999 (2000).

Снегаров, И. 1938 – Иван Снегаров. Проф. Л. Милетич като народен деец. – В: Помен за проф. Л. Милетич. Речи, произнесени на паметното събрание на 5 юний 1938 г. по случай на годишнината от смъртта му. София, 1938.